

Kommittédirektiv

En utvecklad studie- och yrkesvägledning

Dir.
2017:116

Beslut vid regeringssammanträde den 30 november 2017

Sammanfattning

En särskild utredare ska utreda och föreslå åtgärder för att ge alla elever inom skolväsendet möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval fattade utifrån goda kunskaper om arbetsliv och utbildningsvägar. Vidare ska utredaren föreslå möjliga åtgärder för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval.

Utredaren ska bl.a.

- analysera hur undervisningen samt kompetensen hos pedagogisk personal kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap,
- analysera hur studie- och yrkesvägledarens roll kan stärkas och i högre grad integreras i verksamheten,
- analysera hur nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används och kan utvecklas,
- analysera hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov,
- analysera hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Utredaren ska även utreda om kommunerna bör åläggas att hålla obligatoriska uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd.

Utredningstiden för den del av uppdraget som rör uppföljningssamtal om studiestartsstöd ska redovisas i form av en

promemoria senast den 31 mars 2018. Uppdraget i övrigt ska redovisas senast den 31 oktober 2018.

Behovet av en utvecklad studie- och yrkesvägledning

Att planera ett framtida yrkesliv är i dag mer komplext än tidigare. Elever i skolväsendet behöver räkna med att vidareutveckla kompetenser och förmågor genom hela sitt kommande yrkesliv. En förändrad efterfrågan på arbetsmarknaden innebär att allt fler människor lever ett liv där perioder av arbete följs av perioder av utbildning. Samtidigt som förändringarna på arbetsmarknaden är snabba erbjuds individen ökade valmöjligheter. Det ställer krav på eleverna att kunna hantera information om ett stort antal valmöjligheter och att kunna välja strategiskt. Alla elever har inte möjlighet att välja på samma villkor och när antalet valsituationer är många blir konsekvenserna av dåligt underbyggda val stora för eleverna. Detta ställer i sin tur krav på att skolans studie- och yrkesvägledning är anpassad för att möta alla elevers behov. I dag ställs eleverna dessutom inför vissa viktiga val redan tidigt under sin skolgång, som t.ex. språkval i grundskolan.

Yrkesprogramutredningen (U2014:01) konstaterar i sitt betänkande Välja yrke (SOU 2015:97) att elever i grundskolan har bristfälliga kunskaper om arbetsmarknaden och om vilka jobb som finns. Det kan bidra till att elever i mindre utsträckning väljer gymnasieskolans yrkesprogram. Samtidigt är det många elever som har valt ett högskoleförberedande program som efter gymnasieskolan direkt vill börja arbeta i stället för att fortsätta till högre studier. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) har konstaterat att inträdet på arbetsmarknaden går långsammare för elever som gått ett högskoleförberedande program utan att studera vidare jämfört med elever från yrkesprogram (rapport 2007:18).

Svensk ekonomi utvecklas väl, men hålls tillbaka av att arbetsgivare inte hittar den arbetskraft som de eftersöker. Det råder t.ex. brist på arbetskraft inom flera sektorer som gymnasieskolans yrkesprogram utbildar för. I departementspromemorian Ökade möjligheter till grundläggande behörighet på yrkesprogram och ett estetiskt ämne i alla nationella program

(U2017/03537/GV) föreslås att alla yrkesprogram ska innehålla de kurser som krävs för att eleverna ska uppnå grundläggande behörighet till högskoleutbildning som påbörjas på grundnivå. Förbättrade möjligheter att på yrkesprogrammen läsa kurser för grundläggande behörighet är positivt för eleverna då de får ökade valmöjligheter och en större trygghet. Yrkesprogrammen ska dock även fortsättningsvis vara grunden för yrkesverksamhet och fortsatt yrkesutbildning.

För att barn och unga ska kunna göra väl underbyggda val behöver de ofta stöd. Det är därför mycket viktigt att studie- och yrkesvägledningen i skolan genomförs på ett professionellt sätt, vilar på vetenskaplig grund och ger eleverna alla nödvändiga förutsättningar för att göra väl övervägda val (bet. 2016/17:UbU18, s. 30).

Yrkesprogramsutredningen har haft uppdraget att analysera om studie- och yrkesvägledning av god kvalitet erbjuds eleverna i grundskolan och gymnasieskolan i tillräcklig utsträckning och, vid behov, lämna förslag på hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas. Utredningen påpekar i sitt slutbetänkande att större och mer genomgripande förändringar av studie- och yrkesvägledningen i grundskolan kräver en grundligare analys än vad som varit möjligt att genomföra inom utredningens uppdrag. I betänkandet påpekas även att den tidigare Gymnasieutredningen (U2007:01) i sitt slutbetänkande Framtidsvägen - en reformerad gymnasieskola (SOU 2008:27) betonade den viktiga roll som studie- och yrkesvägledning i grundskolan spelar för gymnasieskolan och ansåg att det är hög tid att klargöra hur studie- och yrkesvägledningen ska se ut i framtiden.

Uppdraget att föreslå åtgärder för att ge alla elever möjlighet att göra väl övervägda utbildnings- och yrkesval

Eleverna behöver tidigt förberedas för aktiva livsval

Enligt läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, förskoleklassen och fritidshemmet ska eleverna få underlag för att välja fortsatt utbildning. Det förutsätter dels nära samverkan mellan den obligatoriska skolan och de gymnasiala utbildningar som

eleverna kan fortsätta till, dels samverkan med arbetslivet och samhället i övrigt. Skolans mål är att varje elev ska kunna granska olika valmöjligheter och ta ställning till frågor som rör den egna framtiden, ha inblick i närsamhället och dess arbets-, förenings- och kulturliv och ha kännedom om möjligheter till fortsatt utbildning.

Att välja program till gymnasieskolan och gymnasiesärskolan är ett viktigt steg i livet för en ung person. För att eleverna ska ha förutsättningar att göra välgrundade val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning behöver de ges konkreta erfarenheter och kunskaper om arbetslivet, s.k. arbetslivskunskap. Att göra ett medvetet och övervägt val innebär att utifrån sina intressen, förmågor och förutsättningar kunna välja en utbildning som ger goda möjligheter till fortsatt lärande och en etablering på arbetsmarknaden. För att en elev ska kunna göra dessa överväganden krävs att eleven tidigt under skolgången ges förutsättningar att utveckla goda kunskaper om arbetsmarknaden och möjliga utbildningsvägar. Vidare är ett integrerat jämställdhetsperspektiv en förutsättning för att elever ges allsidiga kunskaper, stöd och möjligheter inför sina utbildningsval.

Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan behöver utveckla kunskaper om arbetslivet och rent praktiskt komma i kontakt med olika yrkesområden tidigt i sin utbildning. Det behöver ske kontinuerligt under åren i grundskolan men med ett särskilt fokus på årskurs 7–9. De yngre barnens undervisning innehåller redan i dag studie- och yrkesorienterande inslag, exempelvis talar man i undervisningen om olika yrken och besöker arbetsplatser, men detta avtar i de högre årskurserna. Då begränsas de studie- och yrkesorienterade inslagen till att främst handla om språk- och gymnasieval. Här fyller studie- och yrkesvägledarna en viktig roll. De bör i högre grad än i dag vara en länk mellan skola och arbetsliv. Studie- och yrkesvägledarna ska inte bara hjälpa elever att välja språk, gymnasieskola och högre utbildning utan vara integrerade i skolans hela verksamhet (bet. 2016/17: UbU18, s 30). I detta ingår att eleverna förbereds inför yrkeslivet genom samverkan mellan skola och arbetsliv. Inför gymnasievalet måste eleverna

och deras vårdnadshavare få information som ger förutsättningar att kunna göra väl underbyggda val av gymnasieutbildning.

Konsekvenser av bristande kunskaper om arbetslivet

Yrkesprogramsutredningen konstaterar i sitt slutbetänkande att gymnasievalet medför en känsla av stress och osäkerhet för många elever. Detta beror ofta på att eleverna inte har tillräckliga kunskaper om de olika utbildningsalternativen och vad de leder till efter avslutade studier och att de är oroliga för att välja fel. Bristen på kunskap kan leda till att elever begränsas av fördomar eller blir beroende av föräldrars och andra närståendes arbets- och utbildningserfarenheter. Det kan leda till val som reproducerar sociala, kulturella och könsmissiga skillnader. Enligt Skolverkets analys Gymnasieelevers byten av program och skolor (2011) byter mer än var tionde elev program under sin tid i gymnasieskolan och av dessa klarar inte ens var tredje att slutföra sin gymnasieutbildning på tre år. Möjligheten att byta program är viktigt för elever som upplever att de valt fel, samtidigt innebär programbyten och studieavbrott att studietiden förlängs och att individens inträde på arbetsmarknaden försenas. En ung person som avbryter sin gymnasieutbildning riskerar att helt hamna utanför såväl studier som arbete och blir därmed föremål för insatser inom kommunernas aktivitetsansvar. Försenad etablering och avbrutna gymnasiestudier kan orsaka stora kostnader för såväl individen som för samhället.

Undervisningen inom området arbetslivskunskap behöver förbättras

Statens skolinspektion genomförde under 2013 en granskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan. Resultatet i form av Skolinspektionens iakttagelser och slutsatser (Kvalitetsgranskning Rapport 2013:5) grundar sig på en granskning av 21 huvudmän och 34 skolor. Granskningen visar att få skolor har ett målinriktat arbete för att ge eleverna kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. Undervisningen är inte uttryckligen utformad för att ge eleverna underlag för val av fortsatt

utbildning och yrke och den arbetslivsorientering som förekommer är inte planerad utifrån elevernas tidigare kunskaper eller situationen på arbetsmarknaden. Skolinspektionens enkät till eleverna visar att bara hälften av de tillfrågade yngre eleverna och 30 procent av eleverna i årskurs 9 uppfattar att undervisningen innehåller arbetslivsorienterande delar. Enligt undersökningens enkätsvar upplever inte heller eleverna att undervisningen ger dem kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden. De vill generellt lära sig mer om yrken som de inte känner till och om arbetsmarknadens villkor. Skolinspektionens slutsats, som stöds av tidigare utredningar och utvärderingar, är att skolans samverkan med närsamhälle och arbetsliv är eftersatt.

Skolinspektionens granskning visar därtill att eleverna måste få ett bättre beslutsunderlag inför sitt gymnasieval. Kunskaperna om de yrken som finns och vad som efterfrågas på arbetsmarknaden är låg bland svenska ungdomar. Det finns därför ett behov av att se över hur kunskapsområdet arbetslivskunskap kan förstärkas för att skapa möjligheter för eleverna att skaffa sig tillräckliga kunskaper för att fatta väl underbyggda beslut om framtida studie- och yrkesval.

I två publicerade studier understryker OECD betydelsen av att förstärka studie- och yrkesvägledning i Sverige. I rapporten *Getting Skills Right* (OECD 2016) betonas vikten av att stärka kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen. I rapporten *Investing in Youth* (OECD 2016) understryks vikten av att utveckla studie- och yrkesvägledningen så att elevernas val av gymnasieutbildning baseras mer på arbetsmarknadens efterfrågan än i dag. Detta ställer krav på såväl ett mer strategiskt grepp i skolan om arbetslivskunskap, som på att studie- och yrkesvägledare har aktuell, relevant kompetens och löpande kontakt med arbetslivet.

Arbetsförmedlingen har god kännedom om arbetslivets aktuella och förväntade kompetensbehov. Mot bakgrund av att Arbetsförmedlingens uppdrag är att verka för att förbättra arbetsmarknadens funktionssätt har Arbetsförmedlingen även viss kunskap om arbetslivets och arbetsmarknadens villkor. Arbetsförmedlingen har vidare kunskap om hur yrkesområden förändras i takt med teknisk utveckling och om hur företagandet i Sverige ser ut. Arbetsförmedlingens kompetens inom detta

område kan vara till stor hjälp i skolornas arbete med arbetslivskunskap. Dessutom finns lokala och regionala aktörer som är viktiga att samverka med inom området. Exempel på sådana är arbetsgivare av olika storlek och i olika branscher i skolhuvudmannens närområde, men även aktörer med regionalt utvecklingsansvar som tar fram prognoser över arbetsmarknadens behov på kort och lång sikt. Mot denna bakgrund finns det anledning att se över på vilket sätt skolhuvudmän kan samverka med Arbetsförmedlingen och andra aktörer i frågor som rör arbetslivskunskap.

Utredaren ska därför

- analysera hur undervisningen samt kompetensen hos pedagogisk personal kan utvecklas inom studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan,
- se över hur skolhuvudmän kan samverka med Arbetsförmedlingen och andra aktörer såsom arbetsgivare, i frågor som rör arbetslivskunskap, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Får elever i skolväsendet den studie- och yrkesvägledning de har rätt till?

Enligt 2 kap. 29 § skollagen (2010:800) ska elever i alla skolor utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.

Varje studie- och yrkesvägledare har i dag ett stort antal elever att vägleda. Enligt Skolverkets officiella statistik för läsåret 2016/17 gick det i grundskolan 1637 elever på varje studie- och yrkesvägledare. Fördelat på antalet elever i årskurs 7–9 innebar det i stället 525 elever per studie- och yrkesvägledare och i gymnasieskolan var motsvarande siffra 486 elever. När det gäller skolväsendet för vuxna är den senaste statistiken från 2015, då

det gick 142 heltidsstuderande på varje studie- och yrkesvägledare. Därtill kommer ett stort antal studerande på deltid. Ofta organiseras vägledningen genom att eleverna själva kan teckna sig för en tid hos vägledaren för samtal. På detta sätt får vägledaren möjlighet att ägna mer tid åt de elever som har störst problem med sina studier eller val. Nackdelen med ett sådant system är att elever som inte självmant tar kontakt med en vägledare inte får ett samtal även om de faktiskt skulle ha stort utbyte av ett sådant. Ett stort utbud av utbildningar att välja mellan i kombination med osäkerhet inför framtiden gör att valprocessen har blivit komplicerad för många elever, även för elever med god tillgång till information och kunskap om yrkesliv och utbildningsvägar. Dessa elever har också behov av enskilda samtal och av uppföljningssamtal med en vägledare.

På utbildningsområdet finns både kommersiella och kommunala aktörer. Studie- och yrkesvägledning som är knuten till en specifik utbildningsanordnare kan riskera att inte framstå som oberoende och objektiv. Det är därför viktigt att vägledningen sker på ett objektivt sätt oberoende av hur den är organiserad.

Mycket av den information och det stöd som studie- och yrkesvägledarna tillhandahåller i dag handlar om att reda ut behörighetsfrågor och redogöra för antagningsprocesser samt att lotsa eleverna rätt i utbildningssystemet. I ett tillkännagivande till regeringen anför riksdagen att regeringen ska låta ta fram och uppdatera en digital studie- och yrkesvägledningsplattform (bet. 2016/17:UbU18 punkt 7, rskr. 2016/17:251). Genom en sådan kan elever på ett enklare sätt söka fakta om olika utbildningsvägar samtidigt som tid frigörs så att studie- och yrkesvägledarna kan fokusera mer på kvalitativa och vägledande samtal.

I samma tillkännagivande anför riksdagen att studie- och yrkesvägledarnas roll i skolan måste stärkas och i högre grad integreras i skolans verksamhet.

De senaste årens utveckling har också lett till att studie- och yrkesvägledning blir allt viktigare inom den kommunala vuxenutbildningen (komvux). Det har Skolverket konstaterat i sin senaste lägesbedömning av skolväsendet (Skolverkets lägesbedömning 2017, rapport 455, s. 74). Skolverket konstaterar

också att det saknas en aktuell bild av hur studie- och yrkesvägledningen inom vuxenutbildningen fungerar i praktiken.

I takt med att utbildning på gymnasial nivå har blivit allt viktigare för möjligheten att få ett arbete har Arbetsförmedlingen fokuserat alltmer på den kommunala vuxenutbildningen som en viktig resurs för vuxna arbetslösa. I Arbetsförmedlingens strategi för matchning till jobb genom utbildning (dnr Af-2016/0030 8007), som beslutades den 11 januari 2017, finns bl.a. ett ställningstagande som innebär att Arbetsförmedlingen ska organisera lokal och/eller regional strategisk samverkan med kommuner och folkbildning om utformning av och tillgänglighet till utbildning för arbetslösa. Strategin pekar också på att det är viktigt att Arbetsförmedlingen och kommunerna samverkar om studie- och yrkesvägledning för att utbildningsinsatser ska användas i högre utsträckning. I Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande Vägledning för framtidens arbetsmarknad (SOU 2017:82) framgår bl.a. att Arbetsförmedlingens vägledning bör stärkas och att vägledningssuppletet behöver tydliggöras.

I en forskningsöversikt av Malmö högskola konstateras att det under de senaste 40 åren funnits ambitioner att göra studie- och yrkesvägledning till ett uppdrag för hela skolan och att kunskapsområdet skola-arbetsliv ska ingå i undervisningen. Att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar innebär dock i praktiken att uppdraget lätt faller mellan stolarna. (Lovén 2015, Karriärvägledning, en forskningsöversikt, s. 23.)

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolan pekar på ansvarsfördelningen som ett av skolans mest centrala utvecklingsområden. Enligt Skolinspektionen framstår studie- och yrkesvägledning som ett uppdrag som ingen vill ta ansvar för (Skolinspektionen 2013, Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, s. 30). De brister i studie- och yrkesvägledningen som framkommer på de granskade skolorna kan i hög grad härledas till bristen på styrning och ledning av verksamheten. Detta leder i sin tur till att eleverna inte får den studie- och yrkesvägledning som de har rätt till.

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledarens roll kan stärkas och i högre grad integreras i verksamheten,

- analysera hur en tydlig ansvarsfördelning inom skolväsendet av studie- och yrkesvägledning kan se ut,
- belysa fördelar och nackdelar med olika sätt att organisera studie- och yrkesvägledningen,
- analysera hur elevernas möjligheter till studie- och yrkesvägledning och vägledningssamtal kan säkerställas,
- analysera hur elever kan erbjudas en objektiv och oberoende vägledning,
- analysera hur nätbaserade och interaktiva studie- och yrkesvägledningstjänster används och kan utvecklas i syfte att underlätta för elever, och i förekommande fall föräldrar, att få information om exempelvis studievägar, yrken och arbetsmöjligheter, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda studie- och yrkesvägledningens roll för att minska betydelsen av kön, social bakgrund och funktionsnedsättning vid utbildnings- och yrkesval

Skillnader när det gäller mäns och kvinnors val av utbildning är genomgående i hela utbildningsväsendet. Studie- och yrkesvägledningen är ett centralt verktyg för människors möjligheter att kunna göra medvetna utbildningsval. För att nå målet med en jämställd utbildning samt i förlängningen ett jämställt arbetsliv är det avgörande att elever ges kunskaper om vilka konsekvenser utbildnings- och yrkesval kan ha vad gäller bl.a. karriär- och löneutveckling. Det är därför viktigt att studie- och yrkesvägledarfunktionen har kunskaper inom jämställdhetsområdet. Behovet av ett aktivt jämställdhetsarbete inom studie- och yrkesvägledningen har lyfts av flera jämställdhetspolitiska utredningar och framhålls även i regeringens jämställdhetspolitiska skrivelse Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid, Skr. 2016/17:10.

Normer och strukturer som finns i samhället finns också i skolan. Pedagogiska och sociologiska studier visar gång på gång att social bakgrund och kön är starka styrningsmekanismer vid

gymnasievalet. I värsta fall fungerar valet som en uppdelning av elever utifrån olika samhällsgrupper och bakgrunder. Enligt läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, förskoleklassen och fritidshemmet 2011, ska alla som arbetar i dessa skolformer bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av kön eller av social eller kulturell bakgrund. Detta är hela skolans ansvar, inte bara studie- och yrkesvägledarens. Trots detta förläggs ofta hela ansvaret för arbetet med att motverka traditionella utbildningsval till elevernas enskilda vägledningssamtal med studie- och yrkesvägledaren (Välja yrke, SOU 2015:97). Vägledningssamtalet, ett möte som enligt Skolinspektionens granskning sällan varar längre än en halvtimme, räcker dock knappast för att vidga eller förändra uppfattningar som eleven kan ha burit med sig under hela sin uppväxt och skolgång. Därför måste fler delar av skolan engageras i denna uppgift. Studie- och yrkesvägledaren har dock en nyckelroll i att stödja den övriga personalens studie- och yrkesvägledande insatser. Eleverna behöver få verktyg för att lära känna sig själva och få insikter om sina starka sidor och de sidor som kan utvecklas. Personliga egenskaper, intressen, värderingar, attityder, kompetenser och förmågor påverkar de val eleven gör och eleven behöver medvetandegöras om detta i processen för att förstå sig själv i förhållande till en tänkt framtid. Lärarens återkoppling till eleven om studieresultat och utvecklingsbehov ökar elevens självkänedom. I en sådan återkoppling finns stora möjligheter att bredda elevens kunskaper om sig själv, och ge exempel på hur dessa kan komma till användning i vidare studier och arbetsliv. En återkoppling kan också ta sin utgångspunkt i det läraren vet om elevens intressen, ambitioner och framtidsdrömmar för att motivera och lyfta fram vad eleven kan behöva utveckla för att nå sina mål (Studie- och yrkesvägledning i undervisningen – Fem inspirationsexempel från gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, Skolverket 2017). Studier, som t.ex. Skolverkets rapport Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen från 2012, visar också att de elever som är högpresterande i t.ex. de internationella kunskapsmätningarna har en hög grad av motivation till ämnet och en hög tilltro till sin förmåga. Lågpresterande elever har

däremot generellt en lägre tilltro till sin förmåga. Att satsa på studie- och yrkesvägledning och området arbetslivskunskap skulle kunna påverka de svagpresterande elevernas motivation och på så sätt öka deras kunskaper.

Att gymnasievalet delar upp elever efter kön och social bakgrund kan delvis förklaras av brist på kunskaper om de olika programmen inom gymnasieskolan. I en valsituation där kunskaperna om alternativen är otillräckliga finns det en risk att valet i hög grad påverkas av elevens egen sociala bakgrund samt stereotypa bilder av arbetslivet och samhället.

Viktiga kunskaper är exempelvis hur man tar reda på vilka utbildningar som krävs för ett visst arbete samt viktiga moment vid jobbsökande. Att få möta personer från olika yrkesgrupper kan också ge inspiration och väsentlig information. Dessa kunskaper kan ge eleverna värdefulla insikter och utvecklad förmåga att se nya möjligheter för utbildning och yrkesval, ge ökad studiemotivation och goda förutsättningar för att deras yrkes- och studieval i framtiden blir väl avvägda (SOU 2015:97). Det är i detta sammanhang även viktigt att betona att elever med svaga skolresultat kan behöva extra mycket stöd och motivation i samband med studie- och yrkesvägledningen. Det är viktigt att stödja och förstärka dessa elevers tilltro till sin egen förmåga och lyfta fram den stora betydelse som såväl skola som utbildning och yrkesval har för livet efter skolan.

En bidragande orsak till könsstereotypa val kan vara att elever saknar kunskap om vad som är en förväntad löne-, och karriärutveckling inom olika sektorer. Här har studie- och yrkesvägledning en viktig roll att förmedla allsidig information om de långsiktiga konsekvenser utbildningsval kan ha, inte minst ur ett jämställdhetsperspektiv.

Enligt ett flertal forskningsstudier som Skolverket sammanställt framstår föräldrarnas utbildningsbakgrund som den faktor som har störst betydelse för elevers gymnasieval (Skolverket 2012, Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet). Elever med högre utbildade föräldrar väljer oftare högskoleförberedande gymnasieprogram medan elever med lägre utbildade föräldrar oftare väljer yrkesprogram. Särskilt naturvetenskapsprogrammet

attraherar elever med goda studieresultat och högutbildade föräldrar.

Av eleverna på gymnasieskolans yrkesprogram läsåret 2015/16 var 41 procent kvinnor och 59 procent män. På de högskoleförberedande programmen var 52 procent kvinnor och 48 procent män. Av de sökande till yrkesprogram hade 24 procent utländsk bakgrund, dvs. var födda utomlands eller födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar. Av de sökande till de högskoleförberedande programmen hade 26 procent utländsk bakgrund. Det bör noteras att föräldrarnas utbildningsbakgrund har större betydelse för elevens studieval än föräldrarnas födelse-land. Det är också en stor skillnad mellan kvinnor med utländsk bakgrund och män med utländsk bakgrund. Män med utländsk bakgrund söker och studerar på yrkesprogram i betydligt högre utsträckning än kvinnor med utländsk bakgrund.

Av Myndigheten för delaktighets redovisning Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016 (s. 72 f.) framgår att av de elever med en funktionsnedsättning, som medför nedsatt arbetsförmåga, går färre från gymnasieskolan eller från gymnasiesärskolan till arbete än tidigare. Studie- och yrkesvägledningen kan vara en viktig funktion för att förändra denna negativa utveckling.

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledningen kan utvecklas för att bidra till att studie- och yrkesval sker oberoende av könstillhörighet och hur betydelsen av social bakgrund kan minskas när det gäller vilka utbildningsval elever gör,
- analysera hur studie- och yrkesvägledningen kan bidra till att förbättra övergången från skola till arbete för elever med funktionsnedsättning, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov och förutsättningar

Under 2015 sökte 163 000 personer asyl i Sverige. Av dem var knappt 40 000 i åldern 13–17 år. De ingår således i målgruppen för grundskolans, grundsärskolans och specialskolans sista år samt för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Asylsökande barn har rätt att gå i skolan och ingår i begreppet nyanlända elever enligt 3 kap. 12 a § och 29 kap. 2 § andra stycket 1, skollagen (2010:800). I andra sammanhang används begreppet nyanlända för personer som har beviljats uppehållstillstånd. Det finns många nyanlända elever inom vuxenutbildning och bland dem som avser att börja studera inom vuxenutbildningen. Nyanlända kan ha ett extra stort behov av studie- och yrkesvägledning. De ska förutom att lära sig ett nytt språk även lära sig hur utbildningssystemet och arbetslivet fungerar. Flertalet nyanlända elever studerar inom grundskolans förberedelseklasser, i gymnasieskolans språkintröduktion och inom kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi).

Utredaren ska därför

- analysera hur studie- och yrkesvägledningen i skolväsendet möter nyanlända elevers behov, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka

Enligt yrkesprogramutredningens betänkande välja yrke (SOU 2015:97) råder det brist på studie- och yrkesvägledare med studie- och yrkesvägledarutbildning inom framför allt grundskolan men även inom gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Läsåret 2013/14 saknade 24 procent av studie- och yrkesvägledarna i grundskolan studie- och yrkesvägledarutbildning. Motsvarande andel för gymnasieskolan var 18 procent och för vuxenutbildningen 17 procent. Det finns alltså starka skäl att

överväga hur andelen verksamma studie- och yrkesvägledare som har en studie- och yrkesvägledarexamen kan öka.

Enligt skollagen kan enbart den som har en utbildning avsedd för studie- och yrkesvägledning få anställning utan tidsbegränsning. Även för de individer som är verksamma som studie- och yrkesvägledare, men som idag saknar studie- och yrkesvägledarutbildning finns således incitament för att skaffa sådan utbildning.

Det finns anledning att överväga hur verksamma studie- och yrkesvägledare som saknar rätt utbildning kan få sådan utbildning och därigenom få möjlighet att tillsvidareanställas.

Utredaren ska därför

- analysera hur andelen utbildade studie- och yrkesvägledare i skolväsendet kan öka, och
- vid behov lämna förslag på åtgärder och nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att utreda om kommunerna bör åläggas att hålla uppföljningssamtal med personer som studerar med studiestartsstöd

Lagen (2017:527) om studiestartsstöd trädde i kraft den 2 juli 2017. Syftet med stödet är att öka rekryteringen till studier bland personer med stort utbildningsbehov för att stärka dessa personers möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Stödet ska vara ett redskap som kommunerna kan använda inom ramen för deras befintliga uppdrag att verka för att vuxna deltar i utbildning.

De individer som rekryteras till studier med hjälp av studiestartsstödet kommer att vara personer som har kort tidigare utbildning, dvs. personer som är studieovana. Det kan därmed finnas en högre risk för att dessa individer kan ha svårt att slutföra sina studier och det är därför viktigt att de studerade ges extra stöd i att fullfölja dessa. Ett sådant kan vara att kommunen håller uppföljningssamtal med de studerande. Detta är särskilt viktigt med hänsyn till det höga ekonomiska stödet som det är frågan om i detta fall. Ett visst uppföljningsansvar finns redan i dag. Inom

den kommunala vuxenutbildningen ansvarar hemkommunen för att det upprättas en individuell studieplan för varje elev (20 kap. 8 § skollagen). Rektorn ansvarar för att planen revideras och att hemkommunen informeras om revideringen (2 kap. 16 § förordningen om vuxenutbildning [2011:1108]). I propositionen Studiestartsstöd – ett nytt rekryterande studiestöd (prop. 2016/17:158) konstaterade regeringen att det finns starka skäl för att kommunerna bör hålla uppföljningssamtal med den studerande, särskilt mot bakgrund av att målgruppen utgörs av personer som i många fall är studieovana. Ett sådant samtal kan genomföras av kommunen inom ramen för sitt ansvar att rekrytera personer till studier. I de fall då kommunen också är utbildningsanordnare kan sådana samtal föras i samband med sådana revideringar av den individuella studieplanen som kommunen är ansvarig för. Regeringen konstaterade även att det kan finnas skäl att hålla uppföljningssamtal tidigt under studietiden.

Syftet med ett uppföljningssamtal bör vara att ge den studerande extra vägledning och stöd i sina studier vilket skulle bidra till att förbättra studieresultaten och genomströmningen. Ett uppföljningssamtal kan även utgöra en kontrollfunktion i form av en avstämning av om den studerande faktiskt bedriver aktiva studier i enlighet med vad som planerats.

Regeringen aviserade i propositionen att det skyndsamt bör utredas om nuvarande reglering av den individuella studieplanen innehåller tillräckliga moment av uppföljning av studierna eller om obligatoriska uppföljningssamtal därutöver bör hållas med de studerande. Om obligatoriska uppföljningssamtal bedöms behövas, bör utgångspunkten vara att studerande som får studiestartsstöd under en period som är längre än endast ett fåtal veckor ska få sådana samtal.

Uppföljningssamtalens funktion och hur samtalen kan samspela med annan uppföljning och vägledning inom vuxenutbildningen är viktiga frågor att analysera.

Utredaren ska därför

- redovisa hur uppföljning sker inom ramen för den nuvarande regleringen av den individuella studieplanen när det gäller komvux och analysera om det bör införas ett krav på att de

kommuner som väljer att använda sig av studiestartsstödet ska hålla obligatoriska uppföljningssamtal med alla som studerar med studiestartsstöd,

- analysera och föreslå när under studietiden som uppföljningssamtal i så fall bör hållas och hur det kan samspela med befintlig uppföljning och vägledning, och
- vid behov lämna nödvändiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska redogöra för konsekvenser av sina förslag i enlighet med vad som framgår av kommittéförordningen (1998:1474). Enligt 14 kap. 3 § regeringsformen bör en inskränkning av den kommunala självstyrelsen inte gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till ändamålen. Det innebär att en proportionalitetsprövning ska göras under lagstiftningsprocessen. Om något av förslagen i betänkandet påverkar det kommunala självstyret ska därför, utöver förslaget konsekvenser, också de särskilda avvägningar som lett fram till förslaget särskilt redovisas.

Genomförande och redovisning av uppdraget

Utredaren ska inhämta synpunkter från berörda myndigheter och organisationer, bl.a. Skolverket, Skolinspektionen, Universitets- och högskolerådet, Myndigheten för yrkeshögskolan, Centrala studiestödsnämnden, Arbetsförmedlingen och Sveriges Kommuner och Landsting samt aktörer med regionalt utvecklingsansvar. Utredaren ska även hålla sig informerad om arbetet i andra relevanta offentliga utredningar. Därtill ska utredaren förhålla sig dels till förslagen i Arbetsmarknadsutredningens delbetänkande som redovisades den 25 oktober 2017 (A2016:03), dels till de förslag som kan följa på departementspromemorian om grundläggande behörighet och estetiskt ämne på alla nationella yrkesprogram (U2017/03537/GV).

Utredarens förslag får inte medföra att det behöver införas nya statsbidrag.

Utredningstiden för den del av uppdraget som rör uppföljningsamtal om studiestartsstöd ska redovisas i form av en promemoria senast den 31 mars 2018. Uppdraget i övrigt ska redovisas senast den 31 oktober 2018.

(Utbildningsdepartementet)